

Тонких О.Г.*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

У цій статті розкривається і аналізується розвиток та стан міжнародної конкурентоспроможності України, розглядаються рівні міжнародної конкурентоспроможності та проводиться оцінка окремих показників.

Ключові слова: конкурентоспроможність, міжнародні економічні відносини, світове господарство.

В этой статье исследуется и анализируется развитие и состояние международной конкурентоспособности Украины, рассматриваются уровни международной конкурентоспособности, дается оценка отдельных показателей.

Ключевые слова: конкурентоспособность, международные экономические отношения, мировое хозяйство.

This article investigates and analyzes the development and status of the international competitiveness of Ukraine, examines levels of international competitiveness, an assessment of individual performance.

Key words: competitiveness, international economic relations, world economy.

Постановка проблеми. Проблема конкурентоспроможності, як сукупності притаманних економіці певної країни факторів, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, виготовлених за умов застосування новітніх технологій, вільного і справедливого ринку та зростаючих доходів населення, є однією з основних для розвитку національної економіки, оскільки саме в її межах вирішується також проблема формування стратегії соціально-економічного розвитку країни. Від того, які цілі, пріоритети та принципи розвитку будуть закладені в стратегії, залежить довгострокова соціально-економічна стабільність в державі.

Аналіз досліджень та публікацій. Методологічні аспекти розвитку конкуренції та конкурентоспроможності висвітлено в працях таких зарубіжних вчених, як Ф. Браун, М. Гілберт, Ф. Ларрен, В. Лаунгарт, Н. Решер, Дж. Стігліц. Серед вітчизняних і російських вчених, які досліджували питання міжнародної конкурентоспроможності слід відзначити Я.Б. Базилюк, О.П. Гребельника, Я.О. Жаліла, А.І. Кредісова, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогона, Ю.М. Пахомова, О.В. Плотнікова, А. П. Румянцева, А.С. Філіпенка, О.І. Шниркова. Особливий інтерес викликають наукові праці І.В. Бураковського, В.С. Будкіна, С.І. Пирожкова, Б.А. Шмельова, Е.Я. Шейніна, В.І. Мироненка, які присвячені питанням розвитку міжнародної конкурентоспроможності України.

Мета статті – висвітлити важливість розвитку міжнародної конкурентоспроможності України, та її вплив на місце нашої держави у системі міжнародних конкурентних відно-

* ст. викл. Київського економічного інституту менеджменту

синах країн світу. Завдання статті: розглянути рівні міжнародної конкурентоспроможності та проаналізувати місце України відносно країн світової спільноти за конкурентним потенціалом.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки конкурентоспроможності національної економіки застосовують кількісні та якісні методи. Кількісні методи базуються на використанні математичних і статистичних методів аналізу для показників. Це здебільшого стосується обсягів ринку в грошовому чи натуральному вираженні, цін, витрат і факторів, які на них впливають. Даний метод використовують у своїх дослідженнях, передусім, консалтингові фірми, які оцінюють конкурентоспроможність різних країн світу та роблять конкретні техніко-економічні обґрунтування різних методів і підходів до їх підвищення. Кількісний аналіз доповнює якісний, оскільки не всі фактори та механізми зростання конкурентних переваг нагромадження потенціалу конкурентоспроможності, можна виміряти. Цей метод достатньо точний, хоча й дає можливість оцінити явище через певний проміжок часу [1, с. 14].

У теорії та практиці міжнародних економічних взаємин існує декілька підходів до визначення конкурентоспроможності національної економіки та показників, які її характеризують. На наш погляд, їх можна згрупувати у дві основні групи. До першої групи можна віднести — оцінювання на основі окремих показників, які характеризують вартісні результати виробництва, чи використання певних ресурсів. До другої — оцінювання на основі системного підходу з використанням як статистичних показників, так і результатів моніторингу. Однак, визначення того, окремі це показники, чи комплексні методики, здебільшого, проводять на наступних рівнях: По-перше, це мікрорівень, на якому визначається конкурентоспроможність фірми з допомогою таких показників як прибутковість, рентабельність, продуктивність праці, ліквідність і кредитоспроможність, а також — якість продукції, ступінь задоволеності споживачів та інші.

По-друге, це мезорівень, на якому визначають конкурентоспроможність галузі та кластерів з допомогою середніх показників діяльності фірм певної галузі, а також, використовуючи торговельні показники. По-третє, це макрорівень, на якому визначають конкурентоспроможність країни за допомогою таких показників, як динаміка прибутків населення, ефективність використання усіх видів ресурсів, темпи інфляції, рівень зайнятості, сальдо торговельного балансу, питома вага високотехнологічного експорту та інші.

Для прийняття ефективних управлінських рішень щодо впровадження стратегії сталого розвитку важливе значення мають міжнародні оцінки, які показують відповідність діяльності держави певним принципам і показникам. Такі оцінки визначаються за допомогою системи індикаторів, що якісно та кількісно характеризують процес переходу держави до екологічно зрівноваженого розвитку. Кожний індекс є середньозваженим показником, що розраховується на основі системи індикаторів. Міжнародні рейтинги є зручним інструментом для визначення місця країни у світовій системі координат.

За допомогою світових досліджень ми вважаємо за доцільне проаналізувати становище України в аспекті економічної, екологічної та соціальної сталості. Аналітичне узагальнення матеріалів міжнародних рейтингів дасть можливість побачити ситуацію, що склалася під впливом соціально-економічних та екологічно-природних чинників.

Одними з вагомих економічних показників є індекс зростання конкурентоспроможності (GCI – the Growth Competitiveness Index), а з 2008 р. – індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index). Глобальна оцінка конкурентоспроможності дає можливість проаналізувати перспективу економічного розвитку (на 5–8 років). Індекс глобальної конкурентоспроможності складений з 113 змін-

них, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку [2, с. 77]. Показниками конкурентоспроможності в Україні є:

- Ступінь конкурентних можливостей товару, його здатність бути своєчасно реалізованим з певними перевагами над аналогічними товарами на даному товарному чи регіональному ринку.

- Сукупність якісних і вартісних характеристик товару, які забезпечують його відповідність вимогам ринку в певний період часу: техніко-економічні характеристики, ціна, суспільна корисність, переваги перед аналогічними іншими товарами тощо.

- Здатність товару зайняти стабільне становище у системі споживання, мати стабільного покупця. Розрізняють одиничні, групові й інтегральні показники товару. На підставі інформації про динаміку реалізації товарів різних фірм вираховують індекси конкурентоспроможності товарів.

Україна покращила свій рейтинг лише за трьома складовими конкурентоспроможності. Країна посіла 49-е місце за ефективністю ринку праці, 29-е місце за розміром ринку і 78-е місце за складовою «інфраструктура». Так, покращення рейтингу ефективності ринку праці на п'ять пунктів пояснюється більшою гнучкістю визначення заробітних плат у країні (перехід з 61-го на 52-е місце в глобальному рейтингу) [3]. Динаміка Індексу економічної свободи демонструє, як після стрімкого покращення результату, починаючи з кінця 90-х рр. минулого сторіччя, Україна з 2005 р. розпочала стійкий рух назад (рис. 1). Але навіть найкращий результат України (55,8%), якого вона досягла у 2005 р., був нижчим на 3,8 % за середньосвітове значення (59,6%), тоді як вже у 2010 році - нижче на 13 %.

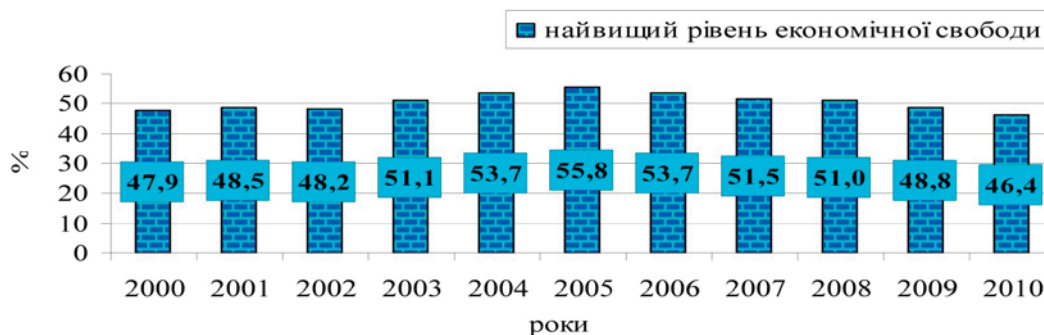

Рис. 1. Динаміка індексу економічної свободи в Україні за станом на 2000 – 2010 рр.

Джерело: ukrstat.gov.ua

Зміну українських позицій на світовому ринку за 2003-2011 рр. відображено в таблиці 1.

Таблиця 1
Рейтинг України за індексом конкурентоспроможності економіки
(оцінка Світового економічного форуму)

Рік	Місце в міжнародному рейтингу за індексом зростання конкурентоспроможності	Місце в міжнародному рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності
2003	69 серед 75 країн	
2004	77 серед 80 країн	
2005	84 серед 102 країн	

Рік	Місце в міжнародному рейтингу за індексом зростання конкурентоспроможності	Місце в міжнародному рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності
2006	86 серед 104 країн	
2007	84 серед 117 країн	
2008		78 серед 125 країн
2009		73 серед 131 країн
2010		72 серед 134 країн
2011		82 серед 133 країн

Репрезентація та висвітлення загальної проблематики України в міжнародних рейтингах сталого розвитку варті поглибленого аналізу. Огляд складових компонентів індексу глобальної конкурентоспроможності дасть змогу визначити основні фактори, які негативно впливають на рейтинг країн.

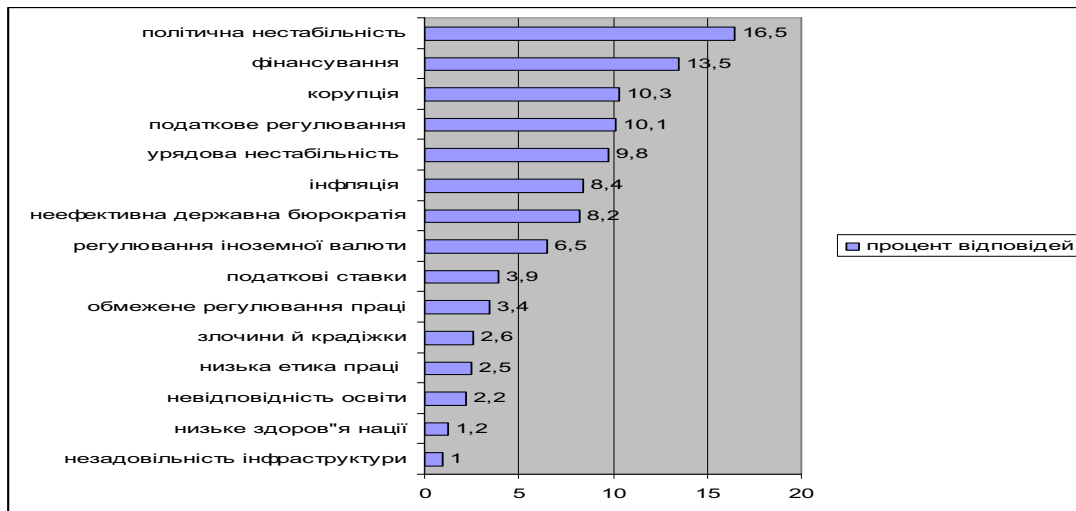

Рис. 2. Фактори, що гальмують сталий розвиток України

З рис. 2. видно, що більшість позицій займають фактори політичного характеру, такі як: політична нестабільність (16,5 %), корупція (10,3 %), урядова нестабільність (9,8 %), неефективна державна бюрократія (8,2 %). Ця група чинників отримала найбільший відсоток відповідей респондентів. Це свідчить про короткозорість політики сталого розвитку. До другої групи факторів можна віднести податкове регулювання (10,1 %) та податкові ставки (3,9 %). Зокрема, чинна податкова система є досить незбалансованою, оскільки значно збільшує вартість праці (робочої сили) серед інших економічних факторів – в Україні соціальні податки на фонд заробітної плати сягають 40 % від розміру зарплати. Значно впливають на рейтинг сталого розвитку України соціальні фактори, основні з них – злочини та крадіжки (2,6 %), низька етика праці (2,5 %), невідповідність освіти (2,2 %), низьке здоров'я нації (1,2 %). Таким чином, маємо низку взаємозалежних факторів, що перебувають у кореляційному зв'язку з політикою нашої держави.

У рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності 2012 Україна посіла 73-є місце серед 144 країн, піднявшись на дев'ять позицій у порівнянні з минулим роком. Істотне підвищення позиції України, як цього, так і минулого року, обумовлене стабілізацією окремих макроекономічних показників. В індексі 2012 року істотне зростання було також відзначено і за складовою інфраструктури. Водночас, проблемою залишається низька

оцінка за складовою інститутів, що не дозволяє належною мірою відчутти позитивний ефект від переходу України на другу стадію розвитку – економік, орієнтованих на ефективність. Варто також звернути увагу на складову фінансового ринку, за якою Україна посідає низьке 114-е місце у світі, програючи докризовому рівню 29 позицій.

В 2012 році відповідно до рейтингу конкурентоспроможності регіонів України, всі регіони поліпшили свої позиції, так само як і Україна у глобальному рейтингу. При цьому розрив між лідерами й аутсайдерами істотно скоротився. Як і в попередні роки, перше місце в регіональному індексі залишилося за столицею. Друге місце посіла Харківська область, випередивши Дніпропетровську в порівнянні з результатами минулого року, а Київська область поступилася четвертим місцем Донецькій, і цього року замикає п'ятірку лідерів рейтингу. Низькі позиції, як і торік, посіли сільськогосподарські регіони: Житомирська, Тернопільська, Чернігівська, Кіровоградська та Херсонська області. Розрив в оцінках складових Індексу спостерігається не тільки між регіонами, але й усередині кожної окремої області. У країні немає однозначного лідера за всіма складовими, як немає й однозначного аутсайдера. Наприклад, Київ лідирує за такими складовими як інфраструктура й технологічна готовність, але замикає рейтинг регіонів за складовою інститутів. І навпаки, Чернігівська область, яка посідає 24-е місце в рейтингу і відстає за такими складовими як технологічна готовність, ефективність ринку товарів і рівень розвитку бізнесу, лідирує за ефективністю ринку праці. За такими складовими конкурентоспроможності як інститути й ефективність ринку товарів, навіть регіони-лідери рейтингу посідають позиції, нижчі від середньосвітових. Однак з ефективності ринку праці, вищої освіти, охорони здоров'я та початкової освіти всі регіони України мають оцінки, вищі від середніх результатів у світі.

Опитування керівників компаній виявило, що три з п'яти найбільш проблемних чинників для провадження бізнесу в Україні мають відношення до неефективності державних інститутів - це нестабільність державної політики, корупція та неефективність державного апарату. Інші два чинники пов'язані з обтяжливістю податкового регулювання - це податкові ставки та податкова політика. Остання, як і торік, посідає перше місце у списку найбільш проблематичних чинників для провадження бізнесу, і її лідерство відзначене у 14 регіонах, що на один регіон більше, ніж минулого року. У цілому, неефективність державних інститутів є найслабшим місцем України. Це підтверджується результатами за складовою інститутів, які є гіршими, ніж у всіх країн-сусідів, і, більше того, протягом останніх років продовжують знижуватися. Гірші результати за цією складовою одержали великі промислові регіони - лідери національного рейтингу, що обумовлено великим масштабом економічної діяльності та більш високими запитами бізнесу.

Кожний фактор можна охарактеризувати з точки зору негативного впливу на рейтинг сталого розвитку України. Загострення цієї проблеми призвело до формування потреби в політиці, яка органічно поєднає прагнення політичної та економічної свободи, соціальної справедливості та екологічної безпеки. Державна політика щодо сталого розвитку повинна базуватися на таких основних принципах, які забезпечують:

- збалансованість розвитку українського суспільства – паритетність економічного, соціального та екологічного складників, визнання неможливості тривалого поступального розвитку суспільства в умовах деградації природного середовища;
- екологічно та техногенно безпечні умови життєдіяльності населення;
- утвердження гуманізму, демократії та загальнолюдських цінностей;
- екологічно-економічну збалансованість розвитку окремих регіонів та її узгодження із загальнонаціональними потребами.

Другим економічним показником сталого розвитку є індекс економічної свободи у світі (Index of Economic Freedom). Це агрегований рейтинг, що синтезує десять категорій показників торговельної, монетарної, податкової політики, стану ринку фінансових послуг, цінового регулювання та стабільності, втручання уряду в економіку, захищеності прав власності, наявності “чорного ринку” тощо. Індекс економічної свободи був розроблений дослідницьким центром “The Heritage Foundation”. Результати досліджень наведено у табл. 2.

Таблиця 2
Місце України в міжнародному рейтингу за індексом економічної свободи у світі

Рік	Місце в міжнародному рейтингу
2003	129 серед 159 країн
2004	137 серед 155 країн
2005	133 серед 155 країн
2006	138 серед 150 країн
2007	114 серед 152 країн
2008	101 серед 154 країн
2009	110 серед 156 країн
2010	135 серед 157 країн
2011	133 серед 157 країн

Виходячи з даних про рейтинг України за індексом економічної свободи, можна говорити про загалом низький рівень розвитку за цим показником. Динаміка протягом всього періоду (2003–2011 рр.) свідчить про високі темпи лібералізації економіки. Примітно, що в 2008 р. країна досягла відносно високих результатів, коли опинилася на 101-му місці серед 154 країн. З табл. 2 можна прослідкувати й різке падіння індексу економічної свободи в 2010 р. Саме тоді Україна втратила 25 позицій, опустившись із 110-ї сходинки рейтингу на 135-ту. Фактично, це повернення економічного розвитку до рівня 2004 року [3].

За результатами всебічного аналізу позиціонування України на ієрархічних сходинках міжнародних рейтингів досягнення економічної сталості можна зробити висновок про досить низький рівень докладених нацією зусиль для власного економічного прогресу. При огляді складових компонентів індексу глобальної конкурентоспроможності було виявлено фактори, які негативно впливають на рейтинг країни за індексом конкурентоспроможності економіки. До основних чинників можна віднести: політичну нестабільність (16,5 %), корупцію (10,3 %), урядову нестабільність (9,8 %), неефективну державну бюрократію (8,2 %). Вирішення цієї проблеми вимагає нагальної та виваженої трансформації вітчизняної економічної політики, що відповідає економічним критеріям сталого розвитку.

Результати дослідження та проведений моніторинг коливань позиції України в міжнародних рейтингах сталого розвитку є основою для подальшого поглибленого вивчення теорії екологічно-економічної діяльності держави, вдосконалення концептуальних положень і заходів стратегії сталого розвитку України. Конкурентоспроможність держави значною мірою залежить від наявності в ній трьох основних чинників виробництва -природних і трудових ресурсів та капіталу. З розвитком виробництва та під впливом технічного прогресу конкурентоспроможність почали визначати чинники вищого рівня, насамперед, інфраструктура країни, її науковий потенціал, рівень освіченості населення. В

сучасних умовах основною конкурентною перевагою є технологічний відрив від конкурентів, тобто здатність провідних структур даної країни створювати нові технології і високотехнологічні наукоємні продукти.

Філіпенко А., Корнійчук Л., Васирина О., Могильний О. вважають, що найважливішу конкурентну перевагу України складає наявність величезного людського капіталу. Проте його наявність - це лише потенційна конкурентна перевага, яка перетворюється на реальну в процесі інноваційної діяльності, тобто створення принципово нових технологій, високотехнологічних продуктів, нових форм організації виробництва та реалізації цих продуктів. Саме у поєднанні науки і виробництва знаходиться найслабкіше місце української економіки [4, с. 170]. Крім того, в інвестиційному секторі економіки України у багатьох випадках втрачений науково-технічний та виробничий досвід.

На сьогодні конкурентні переваги національних виробників обумовлюються наявністю в Україні масштабної транспортної інфраструктури, її вигідним географічним положенням і забезпеченість природними ресурсами. Ресурсний потенціал України складає могутню конкуренцію світовим ринкам. Конкурентоспроможність українських виробників ґрунтується також на низькому рівні внутрішніх цін на вугілля, залізняка, електроенергію, природний газ. Чинниками, які деформують їхню конкурентоспроможність, є занижений курс національної валюти, низька вартість робочої сили, пряме та приховане субсидування державою базових галузей економіки.

Резерви зростання експорту на старій виробничій базі практично вичерпані. Висока енергоємність базових галузей економіки в умовах постійного зростання цін на енергоносії і використання застарілих технологій у виробничому процесі негативно впливають на рівень виробничих витрат і якість продукції, знижуючи таким чином конкурентоспроможність українських виробників на світових ринках.

На сьогодні Україна займає переважно не вигідні і неперспективні ніші світового ринку. Домінування в структурі вітчизняного експорту товарів, що характеризується слабким динамізмом попиту і надмірною пропозицією на світовому ринку, не сприяє зростанню національної економіки, призводить до погіршення умов торгівлі та виснаження національних фінансових ресурсів [5, с. 126].

Висновки. Незважаючи на значні втрати ресурсів, наукового технологічного та кадрового потенціалу і часу, Україна ще має перспективи у досягненні міжнародної конкурентоспроможності національної економіки за умови реалізації власної стратегії. Державна політика у створенні конкурентних переваг має зосереджувати зусилля, насамперед, на тих напрямках де роль держави незамінна на розвитку освіти, науки, загальної інфраструктури, створення нормативно-правового поля конкуренції. Вирішальну роль для підвищення рівня конкурентоспроможності відіграють заходи, що спрямовані на: розвиток системи освіти та перепідготовки кадрів; вдосконалення науково-технічної сфери, де створюються передові технології, здатні значно підвищувати конкурентоспроможність; розвиток новітніх інформаційних технологій, здатних вдосконалити суттєвим чином організацію виробництва та маркетингу; удосконалення виробничої інфраструктури; розвиток ринкової інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Портер М. Международная конкуренция. - М.: Экономика, 1993.
2. Будкін В.С. Ресурсна складова перспективних гео економічних позицій пострадянських країн / Гео економічні сценарії розвитку і Україна. – М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2010.

3. World economic forum: The global competitiveness report 2010-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org.
4. Бобыр Е. И. Адаптивная модель оценки конкурентоспособности предприятия / Е. И. Бобыр, И. Е. Лещенко, Е. В. Лещенко // Системы управления, навигации и связи. – К. : ГП "ЦНИИНиУ", 2011. – Вып. 1(17). – С. 169–173.
5. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. д-ра екон.наук І. В. Крючкової. – К.: Основа, 2011. – 488 с.